

**Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Кобяковская основная общеобразовательная школа»**

РАССМОТРЕНО

ШМО начальные классы

Юсупова О.В.

Протокол №1 от «28» 08 2025 г.

СОГЛАСОВАНО

Заместитель директора по УВР
МБОУ "Кобяковская ООШ"

Татарчукова Н.В.

Протокол №1 от «29» 08 2025 г.

УТВЕРЖДЕНО

директор МБОУ "Кобяковская
ООШ"

Кокова А.Г.

Приказ №43 от «29» 08 2025 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по учебному предмету «Хакасская литература»

для 5-9 класса

д.Кобяково, 2025 г.

Чарыдыҕлыг чоох

(пояснительная записка)

Өөн школаа тимнелген хакас литератураның көзидимге тоҕынчаң программа хакас тилин пилбинчеткен паза уйан пилчеткен олғаннарға идилген. «Хакас литератураны» үҕредіг предметче тоҕынчаң программа үҕренчилерни, хакас паза пасха даа чоннарның литератураның, аймах писательлерниң чайаачызынаң танызып, оларны хыгырып, чоох апар поларына тимнепче. Идөк хоос произведениелерни пазып үзүреріне, паалаг пир поларына үҕредері кирек полча. Программа олғаннарны пос алынча пилис аларға, пилиснең хайди тузаланарға үҕрет саларына көстөпче. Хакас литератураны пасха предметтернең хада үҕренчилерге үҕрениссер чол азарға полысча, үҕренистің салтарларын, чидиглерін түзімниг идип паза үҕредигни төремил чахсы (системно-деятельностнай) ондайларча пүдіріп, предмет хоостыра чуртасха үҕредеріне полысча. Хакас литературанаң 5-9 классха темалар хоостыра тоҕынчаң программаа төстөлген.

Хакас литературанаң тоҕынчаң программа мындаг нормативнай документтерге төстөніп пазылған:

- Федеральной хазна үҕредіг стандарттары (улуғ хырлас айының 17 күнінде 2010 чылда Ыҕредіг паза наука Министерствозының чахии)
- МБОУ «Кобяковская ООШ» өөн үҕредіг программасы
- «Хакас тили», «Литературнай хыгырыг», «Хакас литератураны», «Хакас тили паза литератураны» үҕредіг предметтеринче тоҕынчаң программалар тимниринче методика чөптеріне (1–9 кл.) 2023 чыл.
- «Хакас тили» (1-9 кл.), «Литературнай хыгырыг»(1-4 кл) паза «Хакас литератураны» (5-9кл.) үҕредіг предметтерче көзидимге тоҕынчаң программалар.2019 чыл.

«Хакас литератураны» предметтиң тикси чарыдии

(Общая характеристика учебного предмета)

«Хакас литератураны» предмет – ол тикси үҕредигде төреен тилнең алғым тузалан полары, литература тили нормаларынаң тузаланары, хыгырып, чоохтан полары, пос сагызын пүдіріп, чарыт полары. Тикси Россияда чурттыг кизилерни духовно-нравственной ондайларға төстөніп үҕредері; полған на алынча үҕренчи пилис аларына тимде полары; үҕредіг киреен, полған на үҕренчинің өскен чазына, пүдірері; үҕренчилерни үҕредіг киреенде өткін поларға көніктірері көрілген. Пирілген программа: үҕредіг орыс тилинең апарылчатхан үҕредіг организацияларына идилген. Хакас литература программасы үҕренчинің көрізін, сагызын, исти-хылиин алгыдар предмет полча. Ол көстөг тилденер, литературадаңар наукаларны, прай тикси искусствозы пилеріне полысча.

Школада орыс паза хакас литературазы ал-алынча уроктарда үгренилче. Орыс литературазында орыс чонның культуразы, искусствозы толдыразынаң үгренилче, аннаңар, хакас литературазын үгренчтесе, үгренчилернің орыс литературадағы пілістеріне тӱстене, хакас литературазына үгредерге чарир.

Хакас чонның культуразын, тархынын чарытчатхан аймах-пасха хоос произведениелер программа кирилген. Хоос произведениелер хоостыра үгренчилерні чонның ондайларынаң, кибирилерінең, хоос тілінең, историяда полған хорылыстарнаң тиксі таныстырарға ондай пирилче.

Программа ӱӱн школаны тоосчатханнарның полғанының на чайаачы сариларына хайығ айландырча. Пос чиріне паза тӱреен тіліне, оларның тархынына поғдархапчатхан, аймах чоннарнаң ынағласчатхан, посты поэзының чонының чардығы полчатханын оңарчатхан кизилерні ӱскірееріне кӱстепче. Ідӱк үгренчилер чуртастың ондайларын наука чидіглері хоостыра сизінері, хоныхтағы алызығларны орта паалааны, постарының чуртазын пос чонынаң, чир-суунаң пик палғалыстырғаны, пасха-пасха чоннарның, пос чонының, сӱбӱрезінің кибирилерін улуғлап пілгені, ан. даа пасх.

Орыс тілінең апарылчатхан үгредіг организацияларында хакас литературазын үгренген сылтаанда, полған на үгренчинің тиксі сағыс-кӱгізі, пілізі пайирға кирек.

Федеральной хазна үгредіг стандарттары хоостыра ӱӱн школаны тоосчатхан үгренчилернің литература сурығларынча паза ағаа хоза мындағ пілістер паза кӱнигістер поларға кирек:

- кизінің, хазнаның чуртазында пос литературазы хайдағ орында турчатханын сизінері;
- хакас тілі паза литературазы пастыра пос чонының паза пасха чоннарның культуразының пӱзік паалығ сариларын аарлап полары;
- хоос произведение текзінде ӱӱн паза ӱӱн нимес, іле кӱринчеткен паза іле кӱринминчеткен сағыстарны сизінері;
- хакас литературазының хоос произведениелерінің содержаниезін пілері, оларның чон сағызына, культуразына паза тархынына теелгенін оңарары;
- литература произведениезін үзүрчетсе, аның пазылған тузынпаза писательнің чуртаан чылларын, оларның тархындағы орныларын чахсы пілері;
- литература тоғыстарындағы хоос омаларны, ӱӱн сағызын паза хоосталчатхан киректерні орта сизініп пілері, олардаңар, пазып паза паспин, пос сағызын чарыт полары;
- хоос литература тоғыстарын сарыхтары хоостыра пирилген үзіктерні үзүр пілері, хоос произведениенің хайди пүдірилчеткен ондайларын оңарары;
- хығырған текст хоостыра алынча сочинение, реферат, тезистер тимнеп полары.

Халғанчы чылларда хакас литературазын хығырар көнігістер сайбал парғаннар, үгрэнчілер хакас тілінең уғаа ас хығырчалар алай хығыр таа полбинчалар. Хығырығ көнігістерін алғыдар үчүн, пүүнги күнде аймах-пасха ондайларнаң тузаланарға чарир: марығлар, азых хығырығлар, презентациялар, тоғазығлар, конференциялар паза даа пасказы. Че олох туста ізеніс чітпинче: амғы төлге киндені хығырары паза аны үзүрері пөзік орында халарға кирек, анзына полызығ пирче паза пирер үгрэнчінің чайаачы тоғызы, олғаннарнаң харахтаң харахха тіл алысханы паза хакас тілін, литературазын улуғлап полчатханын сиирт салары.

Хакас литературазының программазы, пасха предметтернең хада, тиксі үгрэдигнің ондайларына килістіре пүдірілген. Программада көрілген хоос произведениелер (алай произведениелердең алынча алынған үзіктер) үгрэнчілерге, өткін хығырығчы полпып, литератураны пос көрізінең орта паалирға үгретче. Үгрэнчі төреен тілнең пазылған хоос литератураны хығырчатса, орта оңарчатса, ол пасха даа предметтерче идөк чаксы чидіглерге читче паза позын сын кизи поларға тимнепче. Хакас литератураның уроктарында үгрэнчілернің хығырар көнігістерін чаксыландыраы, чайаачы тоғысха көңнілерін көдірері өөн пөгіннерге саналчалар.

Өөн школаның программасында кірчелер: пөзік хоос синниг литература произведениелери алай оларның үзіктери паза чонның пазылбин пүткен чайаачызының иң чарых көзидімнері.

Программаның өөн кирексинистері:

- үгрэдиг материалы темалар, сарыхтар тілні уйан пілчеткен үгрэнчілернің піліс сини хоостыра изерістіре чарыдылары;

- үгрэнчілернің өскен частарына килізері паза көңнілеріне чағын полары;

- сағамғы литератураның паза культураның чидіглерінең палғалыстыраы.

Үгрэнчілер литература теориязының өөн сурығларынаң, литература тілінің пайынаң танызып, паалап поларлар.

Хакас литературазын үгрэннерінің пөгіннері

(Цели изучения учебного предмета «Хакасская литература»)

Федеральной хазна үгрэдиг стандарттары хоостыра хакас литератураның үгрэннерінің пөгіннері мындағ полчалар:

- тиксі хығырығның кизінің сағызының өзізіне пүкүлее теелчеткенін сизінері; хығырығ кизее чир-чайааннаңар, чуртастанар паза даа пасха пілістер асчатханын оңарары;

- пос чонының литературазы чонның тиксі культуразының чардығы полчатханын пілері;

— пос литературазының пөзік синде пазылған произведениелерін хығырып, позының чоңының пасха чоннар аразындағы орнын, пос культуразынаң поғдархирын сииртері; тилекейдегі пасха чоннар культуразын пілері;

— хығырған тоғыстардаңар пос сағызын, пазып паза паспин, толдыразынаң читір полчатхан, эстетика саринаң пөзік культуралығ хығырығчыны өскілері; литератураның пасха- пасха сарыхтарын орта оңарчатхан кізілерні тимнирі;

— пасха-пасха чоннар культуразын чарытчатхан литература тоғыстарын орта оңар полары;

— хоос произведениені наука, публицистика паза даа пасха тоғыстардаң пасхалап полары, олардаңар пос сағызын пүділері паза кізілерге читір полары; хығырған хоос тоғыстарны пос көңнінең не нимес, че сағыснаң, наукаа төстеніп, орта паалап полары, олардаңар паалағны пасказына читір полары. Хакас литературазын үгренген сылтаанда, полған на үгренчінің тиксі сағыс-көгізі пайирға кирек.

- кізінің, хазнаның чуртазында пос литературазы хайдағ орында турчатханын сизінері;

- хакас тілі паза литературазы пастыра пос чоңының паза пасха чоннарның культуразының пөзік паалығ сариларын аарлап полары;

- хоос произведение текзінде өөн паза өөн нимес, іле көрінчеткен паза іле көрінминчеткен сағыстарны сизінері;

- хакас литературазының хоос произведениелерінің содержаниезін пілері, оларның чон сағызына, культуразына паза тархынына теелгенін оңарары;

-литература произведениезін үзүрчетсе, аның пазылған тузынпаза писательнің чуртаан чылларын, оларның тархындағы орныларын чахсы пілері;

- литература тоғыстарындағы хоос омаларны, өөн сағызын паза хоосталчатхан киректерні орта сизініп пілері, олардаңар, пазып паза паспин, пос сағызын чарыт полары;

- хоос литература тоғыстарын сарыхтары хоостыра пирілген үзіктерні үзүр пілері, хоос произведениенің хайди пүдірілчеткен оңдайларын оңарары;

- хығырған текст хоостыра алынча сочинение, реферат, тезистер тимнеп полары.

Предметтің тиксі үгредіг пландағы орны

(Описание места учебного предмета в учебном плане)

«Хакас литературазы» үгредіг предмет өөн школада хазнаның өөн үгредіг планы хоостыра хайди даа үгренер предметтернің санына кірче паза «Хакас литературазы» учебниктер хоостыра апарылча. Предметке прай 170 час пирілче. Ол санда частар класстарча піди үлестірілчелер:

5-чі класс – 34 час;

6-чы класс – 34 час;

7-чі класс – 34 час;

8-чі класс – 34 час;

9-чы класс – 34 час.

Ол ондайнаң, неделяда хакас литературазы уроктарына пір час пирілче.

«Хакас литературасы» предметтің өөн содержаниязі

(Содержание учебного предмета)

5-чі класс (34 час)

Пурунғы тустарның хоос сөзі

Хакас чоңының ныхахтары (8 час)

Хайхастығ ныхахтар: (1ч.)

«Палыхчы паза суғ ээзі», «Пір Харызах» (пір ныхах үгретчінің көрізінең).

Хайхастығ ныхахтарда чир-чайаанны пілердеңер, кізінң істенізін нииктирдеңер чон сағызы көзіділгені. Ныхахта чонның сын нимее киртінізі, хынызы, ынархазы хара сағысты чиңчеткені. Ныхахтағы хайхастығ нимелернің тузазын сизінері.

Хоныхтаңар ныхахтар: (1ч.)

«Чалчы Торсых», «Ікі харындас», «Күмүс кинде» (пір ныхах үгретчінің көрізінең).

Өөн матырлар – олаңай кізілер, олар постарының хыйғазынаң аймах-пасха ачын паза хараманарны утчатханы. Аллығ істіліг, паарсах ондайлығ, чалахай паза хыйға кізінің узы ныхахта сабландырылчатханы.

Аң-хустардаңар ныхахтар: (1ч.)

«Пүдүрчүннең түлгү», «Хозанах» (пір ныхах үгретчінің көрізінең).

Аң-хустар омаларында кізілернің хылыхтарын хоостапчатханы, кізінің чабал ондайлары күлкее тартылчатханы, ибіріп чоохтааны, кізіні үгреде алчатхан сағыснаң тоозылчатханы. Хакас чоңының ныхахтарының хоос тілі паза пүдізі. Ныхахтарны ысчатханы. Хакас чоңының ныхахтарын аймах-пасха чоннарның нухахтарынаң тиннестіре үзүрері.

Аң-хустарның ырлары, сыыттары. (1ч.)

Ырларның паза сыыттарның өөн сағызы, тузазы. Аң-хустардаңар ныхахтарға чағын полчатханы.

Сөспектер паза сиспектер. (1ч.)

Сөспек- чонның хыйға, үгреділіг сағызын көзітчеткен хысхачах чоох. Кізі хылиинаңар, чуртастаңар. Хоныхтаңар сөспектер. Сөспектерде чонның көп төллерінің хыйғазы көзіділчеткені. Сөспектернің өтіг тілі.

Сиспектер сөспектердең пасхалалчатханы: пүткені хоостыра хысхачах арах, сағысты, читіре чоохтабин, сизіндірчеткені.

Таптырғастар паза тапчаң ныхахтар. (1ч.)

Тузазы, пүдізі.

Табырах чоохтаныстар. (1ч.)

Табырах чоохтаныстарның (тикпе сөстернің) өөн сағызы паза тузазы.

XX чўс чылдағы хакас литературасы

Литература ныхахтары (5 час)

С. Е. Карачаков. (2ч.)

«Торымас» (үзiктер).

Чир-чайаанның ис-пайын, сiлиин хайраллиры, кiзiнiң чуртазы анынаң палғалысчатханы. Тайғаның омазы сибер, хоос тiлнең чайалғаны.

И. П. Топоев. (2ч.)

«Хар оолах» (үзiктер). Хайхастығ чоох: ныхахха паза чоохха тöй сарилары.

Литература ныхахтарынаңар оңнағ.

Хоза хығырығ (1ч.)

И.П. Топоевтың олғаннарға пазылған чоохтарын хығырары

Кибелiстер (4 час)

М.Е. Кильчичаков. (1ч.)

«Хакасиям минiң», «Кöк тайғам» - төреен чирi-суунаңар, чир-чайааннаңар кибелiстер. Чонның хынчаң сарыннары пол парған кибелiстерi (үгретчiнiң көрiзiнең).

Н.Е. Тиников. (1ч.)

«Чахайахтар» чыындызы үзүрерi. Тапчаң ныхахтар хоостыра олғаннарны ибiркi чир-чайаанның ис-пайынаң таныстырары. Кибелiстернiң хоос тiлi.

В.Е. Майнашев. (1ч.)

«Ағбаннаң Москваға читiре», «Пастағы хар» (үгретчiнiң көрiзiнең). Кибелiстерде төреен чирiнiң омазын көглеенi. Кибелiсчiнiң öтiг, пай тiлi.

Г.В. Кичеев. (1ч.)

«Күскү», «М.Е. Кильчичаковха» (үгретчiнiң көрiзiнең). Кибелiстернiң хоос тiлi. Чир-чайаанның аймах көрiмнерi.

Эпитеттеңер паза тиңнестiрiгдеңер оңнағ.

Чоохтар (7 час)

Литература теориязы. Чоохтаңар оңнағ. Чоохтың пүдiзi.

Т.Н. Балтыжаков. (2ч.)

«Аар» (үзiктер).

Чоохтың үгредiглiг сағызын сизiндiрерi.

Олғаннарның чахсы киректерi паза чир-чайаанны хайраллиры. Автор, олғаннарның хылиин öтiре пiлiп, хынып көзiтчеткенi.

Д.И. Чанков. (2ч.)

«Хайхастығ хыхы» (үзiктер). Чир-чайаанның хоос көрiмнерi паза таңнастары. Чоохтың үгредiглiг тузазы.

Н.Е. Тиников. (2ч.)

«Миша» (үзүктөр).

Миша Чебодаевтин кичигеги, анын кизилерге хайчатханы, чонга тузалыг киректерде араласчатханы, сын ынархасты оңарчатханы. Илбек Ада чаада махачы чааласханы паза «Совет Союзынын Матыры» саблыг атха турыханы. Чоохтын оон матыры олганнарга козидим полчатханын чарыдары.

Л.Н. Толстой. (1ч.)

«Акула» (үзүктөр) – олганнарга пазылган чоох. Хоос тилин оңдайлары. Угредиглиг тузазы.

«Күнічек» литературнай тергини узуеру. (1ч.)

Ирткенин тикси узуеру (1 час).

Чайаачы тогыстар (1ч.)

Класста нимес хыгырыга темалар (3 час): «Миниң хынган нымагым», «Поэзия күни», «Иң хыныг чоохтын узиги».

Көрбин хыгырар произведениелер: сөспектер, сиспектер, таптырғастар, табырах чоохтаныстар (угретчинин коризинең).

М.Е. Кильчичаков. «Хакасиям миниң» алай «Кок тайгам» (үзүк).

В.Г. Майнашев. «Ағбаннаң Москваға читіре» алай «Пастағы хар» (үзүк).

Чоох алгыдары (угретчинин коргенинең)- 2

6-чи класс (34 час)

Пурунғы тустарнын хоос сөзи

Хакас чонынын пазылбин пүткен чайаачызы (7 час)

Чоннын пазылбин пүткен чайаачызынын чуртастагы орны. (1ч.)

Литература теориязы. Кип-чоохтаңар оңағ. Гипербола паза төремил эпитттердеңер оңағ.

Тархын матырлыг кип-чоохтар (5ч.)

«Сибічекнең Сибдейек», «Ир Тохчын» (угретчее олганнарнын пилизи хоостыра кип-чоохты узикти аларга чарадылча). XII-XVII чус чылларда Хакасиянын мооллардаң тогыр күрезии хоостыра пүткен матырлыг сарых. Пистин чоннын мооллар пазиинаң поэзия аларга сагынганнары, харасханнары; Ир Тохчынны, Сибічекнең Сибдейекти, чон матырлары идип, төлдең төлге читир турғаны. Оларнын пос чоны, пос чирі, пос чуртастыг полары учун күресчеткеннери, оларнын чарых омалары.

Литература теориязы. Тахпахтаңар оңағ. Параллелизм, аллитерация, хаталыстар.

Тахпахтар. (1ч.)

Тахпах – хакас чоңының пазылбин пүткен чайаачызының кееркістіг сарығы. Тахпахтың пүдізі. Тахпахтарның аймах-пасха темалары. Тахпахтар, төлдең төлге тарап, чоңға сиип парғаны. Тахпахчыларның марығлары (айтыс) кибірли иртірілчеткені. Ирткен чыллардағы паза амғы тустағы тахпахтар.

XX чўс чылдағы хакас литературазы

М.Е. Кильчичаков. «Көйтүк түлгүдеңер нымах» (үзүкти) (2 ч.).

Литература нымағы чоң нымахтарына төстөніп пазылғаны. Нымахтың өөн сағызы, пүдізі, хоос тілі. Аймах персонажтарның хылыхтары тирең чарыдылғаны. Литература нымағынаңар оңнағ.

Кибелістер (9 час)

В.А. Кобяков. (2ч.)

«Чазыдаңар ыр», «Чиңіс», «Көк одычак»

М.С. Коков. (1ч.)

«Хакас чирі».

А.М. Топанов. (1ч.)

«Харычактар» алай «Хырачактар». Пастағы кибелістернің тахпахха төй сарилары.

Н.Г. Доможаков. (1ч.)

«Күн чахайахтары» алай «Нымырттар». Сарыңа айлан парған кибелістер. Чир-чайаанның хоос көрімнері. Кибелістернің пай тілі.

М.Е. Кильчичаков. (1ч.)

«Төрөөн тілім», «Хара суғ». Төрөөн чирі-суунаңар, чуртастаңар үгредігліг сағыстар.

М.Р. Баинов. (1ч.)

«Уучама». Кибелістің өөн сағызы-көңні, тілінің хоос оңдайлары.

Я. А. Тисперекер. (2ч.)

«Хакасиям». Хакас чирінің омазы чарых хоостал парғаны. Кибелістің кибірліг тілі.

Чоохтар (8 час)

В.А. Кобяков. (2ч.)

«Айдо» (улуғ чоохтаң үзүк). Авторның, поэзының чуртазына төстөніп, улуғ чоох пасханы. Өөн матырының омазы киртістістіг чайалғаны. Чир-чайаан хоос чарыдылғаны.

И. М. Костяков. (2ч.)

«Ағас пазында хоосха» алай «Харам апсах» (үзүктер). Аңчылар чоохтарының үгредігліг оңдайы. Тайға кибірлерін чахсы сизіндірері.

Д.И. Чанков. (1ч.)

«Кем хайди тынанған?» (үзiктер). Чоохтың чуртаснаң палғалысханы. Ұғредiгліг тузазы, хоос тілі.

А.А. Халларов. (2ч.)

«Халас тадии». Улуғ кiзiнiң чооғын аарлиры. Чуртасха сын кiрiстi тiстiрi. Олғаннарның хылии чарых сомналғаны.

Г.Г. Казачинова. (1ч.)

«Киртiнчектiң хыйалы» кiлкiстiг чоох (үзiктер). Олған чуртазынаң алылған киректернi хормачы ондайнаң кiзiткенi.

«Тигiр хуры» литературнай тергiнiң пiрее номерiн үзiрерi. (1ч.)

Харындас паза хончых чоннарның литературазы (1 час)

Г. Косточаков. «Туған тілім».

Ирткенін тиксі үзiрерi (1 час).

Класста нимес хығырыға темалар (2час): «М.Е. Кильчичаков – хайчы, тахпахчы» алай «Е.П. Тыгдымаева – тахпахчы». В.Е. Майнашеваның «Хакас чонның хайчылары паза тахпахчылары» чыындызын үзiрерi. Тағ-суғлар аттарынаңар, кiг тирiглерiнеңер кип-чоохтар алай пасха даа темалар (үгретчiнiң кiрiзiнең).

Кiрбин хығырар произведениелер:

Тахпахтар (полған на темаа пiр тахпах). М.С. Коков. «Хакас чирi» (үзiк). М.Е. Кильчичаков. «Тiреен тілім» (үзiк). М.Р. Баинов. «Уучама» (үзiк).

Чоох алғыдары (үгретчiнiң кiргенiнең)- 2

7-чi класс (34 час)

Пурунғы тустарның хоос сiзi

Хакас чонының пазылбин пiткен чайаачызы (8 час)

Алыптығ нымах – чонның пазылбин пiткен поэзиязының улуғ сарығы. Алыптығ нымахтар ысчатхан ондайлар, оларның пiдiзi, iiн матырлары. Алыптығ нымахтарда чонның iлiзi, пос чирiнде чуртир, чир-суун арачылир iчiн алыптар кiрeзiглерi кiдiре хоосталчатханы. Чир-суубысха кiрген азымахчы ыырчылардаң тоғыр кiрeзiг кiзiдiлгенi.

«Албынчы» алыптығ нымах (үзiктер). Албынчы – чон iчiн турысчатхан алып. Албынчының омазы, матыр киректерi. Аның иткен киректерiнде полған на ондайында, хылығында чонның кiцнi кiзiдiл парғаны. Албынчының iцезi чаалағчы, пазығчы полғаны. Алыптығ нымахта хайхастығ нимелер (хубулыстар, тiрiлгенi, тiлленгенi, алтан чiрген алып ах пiрiр iдiк алып осхас кiстiг полғаны, талай тiбiне тiскенi) – чонның илбек хоос сағызының киречiзi. Хайчы-нымахчылар – хакас чонның илбек сағыстығ чайаачы кiзiлерi.

Хоза хыгырыҕ. Хайчы –нымахчылардаңар чоох. Чонның тиксі чуртазында хайчының орны. Хайчылардаң алыптыҕ нымах хайди пазылчатханын чарыдары. С.П. Кадышев, П.В. Курбижеков, ан. пасх.

XX чүс чылдағы хакас литературазы

Поэзия (6 час)

Н.Г. Доможаков. (1ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Тыттыҕ таҕ» (үзүктөр). Чир-чайаанның хайхастыҕ тузы. Ипчи кизиниң иргі чуртастаҕы үлүзі. Поэттиң сыыт пас полчатхан узы. Поэманың пүдүзі, ал-алынча кизектерин үзүрөрі.

Литература теориязы. Поэмадаңар оңнаҕ. Рефреннеңер оңнаҕ. Рефренниң тузазы.

М.Е. Кильчичаков. (1ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Ікі кинек». Кибелістің өөн сағызы: чаадаң халған ачыҕ палыҕлар, чүрөккө тыс пирбин, чаа тамысчыларынаң төҕыр чонны амыр хоных үчүн күрөзерге хыгырчатханы.

М.Р. Баинов. (1ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Өлім пілбессер чол» алай «Уйбат» (үзүк). Чаадаң айланмаан чалгыс төлі, чон аразында кіріп, иптiҕ чуртап істенчеткенін чарых хоостааны. Поэмада чонның тахпахтарынаң, орыс ырларынаң килістіре тузаланғаны. Чиит төлге көзидім полчатхан омаларны чарытханы.

В.Г. Майнашев. (1ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Наңмырда» кибеліс. Кізі паза чир-чайаан пик палғалыстыҕ полчатханы. Кибелістің көдірілістіҕ көңні, хоос тілі.

Г.В. Кичеев. (1ч.) «Хоосчы күскү» (үзүк).

Төрөөн чир-сууның сілии кизини өріндірчеткені, чайаачы сағызын усхурчатханы. Кибелістің тілінің аймах хоос оңдайлары.

В.Ф. Барашков. (1ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Часхы пулуттар». Кибелістің хоос оңдайлары, ырысты паза чуртасха хынысты көҕлеені, авторның көңні, сағызы. Чир-чайаанға хайхазы паза пос чирінде поҕдархазы. «Часхы пулуттар» - чонның хынчаң сарыны.

Проза (15 час)

Литература теориязы. Хоос произведениениң полтазы.

В.А. Кобяков. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы (хысхахти). «Мылтых табызы» (үзүк). Чоохтың өөн сағызын чарыдары. Ибірки чир-чайаанның амыры чуртастаҕы хорылыстарға тоҕыр

хоосталчатханы. Кізілер омаларын чарытчатхан хоос ондайлар. Кізінің тастындағы омазы хайди хоосталчатханына хайығ айландыраы.

А.И. Кузугашев. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Өөрліг пүүрлер» (үзік). Вася оолахтың омазы. Олғаннарның чуртастың алызығларын сизінегені. Хысхы тустың хоос пазылғаны. Хоор асхырның махачы хылии.

М.Н. Чебодаев. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Күргенніг чазы» очерк (үзік). Төреен-өскен чирінің омазын хоостапчатханы, аның тархынын, чуртазын, алызығларын пілерге хығырчатханы.

Н.Е. Тиников. (3ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Кавристің көглері» (үзікти). Улуғ чоохтың адындағы өөн сағыс. Чаа тузында Кавристің, өкіс халып, үгрэнерге харасханы, сағынған сағызын толдырарға күстенгені.

К.Т. Нербышев. (2ч.)

«Ату аңчы» (үзіктер).

Кізі чир-чайааннаң пик палғалысчатханы. Өөн матырның омазы хоос чарыдылғаны.

Д.И. Чанков. (2ч.) «Асхырлығ чылғы». Чоохтың үгредігліг сағызы, кибірліг тілі.

П.М. Боргояков. (2ч.)

Чуртас чолы. «Түбі чох ээліг Харачы суғ» кип-чоох (үзік). Кипче кірген чоох: хыныс, кізі паза чир-чайаан. Өөн матырларның омалары. Чон чайаачызындағы кип-чоох кибірлері.

Түрк чоннарының литературазы (1 час)

С.П. Данилов. «Көөн тоосты нымахчы».

«Тигір хуры» литературнай тергінің пірее номерін үзүрері (1 час).

Ирткенін тиксі үзүрері (1 час).

Класста нимес хығырыға темалар (2 час): «С.П. Кадышев – хайчы» алай «Алыптығ нымахчылар». «П.М. Боргояков – поэт, композитор, хоосчы». «Сарынға айлан парған кибелістер» (алай пасха даа темалар үгретчінің көрізінең).

Көрбин хығырар произведениелер:

Н.Г. Доможаков. «Тыттығ тағ» поэмадаң үзік.

М.Е. Кильчичаков. «Ікі кинек» (үзік).

В.Ф. Барашков. «Часхы пулуттар».

В.Г. Майнашев. «Наңмырда».

Чоох алғыдары (үгретчінің көргенінең)- 1

8-чі класс (34 час)

Пурунғы тустарның хоос сөзі

Хакас чонының пазылбин пүткен чайаачызы (3 час)

«Ай Мічікнең Күн Мічік» алыптығ нымах (үзіктер). (3ч.)

Алыптығ нымахтың пүдізі. Өөн матырларның хоос омалары. Тілінің пайы паза кибірліг оңдайлары.

XX чүс чылдағы хакас литературазы

Позия (5 час)

Н.Г. Доможаков. (1ч.)

«Галина» поэма (үзік). Поэманың өөн сағызы. Ынархас паза Илбек Ада чаа темазы. Матырларның омалары киртістіг чайалғаны. Поэманың патриот көө. Илбек Ада чаа тузындағы ынархастығ улуғ күзі, аның ыырчыны унадарға полыханы.

В.В. Угдыжеков. (1ч.)

Кибелісчінің чайаачы чолы. «Чазыда көг». Кибелісте чииттернің ынағ істенізі чарыдылғаны. Авторның кееркестіг көңні паза хоос тілі.

М.Р. Баинов. (1ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. Кибелістер: «Ічем» алай «Иртен». Өнетін кізее чарыдылған кибелістіңер оңнағ пирерге. Кибелістернің кееркестіг көңні, матырның омазы. Кибелістернің өөн сағызы. Поэттің хоос тілі.

Литература теориязы. Метафорадаңар оңнағ.

В.К. Татарова. (1ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Күскү чиллер» кибеліс. Кибелісте тус омазы хоости чарытчатханы. Кибелістің хоос тілі. Чон культуразындағы кибірліг омаларның поэзиядағы орны. Хоос омаларның пос оңдайли тузаланылғаны.

Сибдей Том. (1ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Баинге». Кибелістің өөн сағызы, хоос оңдайлары, тілі. Кибелісте чайаачы кізіденер пазылғаны. Кибелістің пүдізі, поэзияның «чазыт» тілінеңер оңнағ: таңмалар, метафоралар, аллегориялар, тиңнестірістер. «Алғай» кибелісте алғайнаң поэттің чайаачызын таңмалааны.

Драматургия (4 час)

М.С. Коков. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Акун» ойын (үзік). Хакас чонның иргідегі чуртазын тирең паза хоос көзіткені. Олаңай кізінің омазын чарытханы. Кибірлерденер чоох.

М.Е. Кильчичаков. (2ч.)

Драматургтың чуртас чолын паза чайаачызын көрөрі. «Хулғалар» ойын (үзiк). Ойынның өөн темалары, матырлары, хоос тілі. Драматургтың узы: чон ондайы тирен пілгені, өтіг тілі, хормачы сари, тахпах-сөспектернең, чичен сөстернең алғым тузаланғаны.

Литература теориязы. Драмадаңар оңнағ.

Проза (16 час)

Ф.Т. Бурнаков. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Пора тай нанчым» улуғ чоох (үзiктер). Өөн матырның омазы. Олғаннарның ынархазы паза омалары чарых хоосталғаны. Хоос тілі.

К.Т. Нербышев. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Ады чох солдат» чоох (үзiк). Илбек Ада чаада ыырчынаң харбасхан матырның омазы, аның чалтанмас, туртухпас сындыры, аның махачы киреенің ундулбазы. Аймах чоннарның пик ынархазы, чаачының матырын тирен сизінері. Чоохтың ады өөн сағысты сизіндірчеткені.

Г.Ф. Топанов. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Хара Хус» улуғ чоох (үзiк). Улуғ чоохтың чуртасха төстеніп пазылғаны. Илбек Ада чаа тузындағы хорығлар сын көзіділ парғаны. Амзараков ыырчыларны хорылдыр турғаны. Хара Хустың омазын чарыдарға тузаланчатхан хоос ондайлар.

А.Е. Султреков. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Күңүр ағас» улуғ чоох (үзiк). «Күңүр ағас» чоохта кізі паза чир-чайаан палғалыстары. Істеніс кибірлері хоосталғаны.

С.И. Чарков. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Ыраххы нанчы» чоох (үзiк). Чоохта чаада төреен ынархастың сағамғы күннерде дее успинчатханын көзітчеткені. Чаачыларның амыр хоныхтағы істенізі. Чоохтың тілінің хоос ондайлары.

Митхас Туран. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Сайалбаан сүрместер». Хакас чииттерінің иргі тустағы үлүзі. Чачахнаң Ағоолның омалары. Хакас чонының иргі кибірлері. Мының алнындағы паза сағамғы тустағы хоныхты тиңнестіре көргені.

И.М. Костяков. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы (хысхаҷахти). «Палығлығ хас» чоох (үзiк). Чоохта чаачыларның ах сағыстығ омалары хоосталғаны. Чир-чайаанның хоос көрімнері, оларның чоохтағы орны.

К.Г. Кильчичаков. (1ч.)

«Ойсып» чоох (үзiк). Аңчылар кибiрлерi паза чуртас. Чоохтың хоос тiлi.

Н.Т. Боргояков. (1ч.)

«Тайға хузуғы соонча» (үзiк). Чир-чайаанны хайраллыры, тайға кибiрлерiн улуғлыры. Чоохтың хоос тiлi паза үгредiглiг сағызы.

Ирткенiн тиксi үзүрерi (1 час).

Класста нимес хығырыға темалар (4 час): «А.Е. Султрековтың Г.Ф. Топановтың «Хара Хус» улуғ чооғынаңар литературнай статьязын үзүрерi; **«Инесай»** литературнай тергiнiң пiрее номерiн үзүрерi; «В. Майнашевтиң кибелiстерi сарында», «Хакас поэязы сарыннарда паза тиксi хакас литературазы хоос искусствозында» (үгретчiнiң көрiзiнең пасха даа темалар аларға чарир).

Көрбин хығырар произведниелер:

Н.Г. Доможаков. «Галина» поэма (үзiк).

В.В. Угдыжеков. «Чазыда көг» поэма;

М.Р. Баинов. Ёгренчiнiң көрiзiнең үзiк.

В.К. Татарова. «Күскү чиллер».

Чоох алғыдары (үгретчiнiң көргенiнең)-2

9-чы КЛАСС (34 час)

XX чүс чылдағы хакас литературазы

Поэзия (5 час)

Чоох пазы. (1ч.)

Хакас поэзиязының ирткен чоллары паза чидiглерi. Сабылҕ кибелiсчiлер паза оларның өөн тоғыстары. Орыс тiлiне тiлбестелген кибелiстер чыындылары.

М.Е. Кильчичаков. (2ч.)

Чуртас чолы паза чайаачызы. «Абый хузух поларчыхпын». Кибелiстiң тирең сағызы, үгредiглiг тузазы, хоос тiлi.

В.Г. Майнашев. (2ч.)

Чуртас чолы паза чайаачызы. «Минiң хазыңым», «Ирбен от», «Тыт ағас», «Пазох часхы». Кибелiстерде төреен чирi-сууна хыныс паза поғдархас. Чир-чайаанның хоос омалары паза кiзiнiң кееркестiг көңнi. Сарыннар пол парған кибелiстер: «Күмүс түстер», «Нанчымнаңар сарын», «Нымырт ағазы», ан. пасх.

Проза (17 час)

Чоох пазы. (1ч.) Хакас литературазында пастағы хаалағлардаң сығара чонның чуртазын хоос омалығ, чүрек көөрестiг полчатханы.

Литература теориясы. Чуртасты сын көзйтчеткен оңдайдаңар оңнағ.

Н.Г. Доможаков. (5ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Ыраххы аалда» (романнаң үзіктері). Романның өөн темазы, хоос оңдайлары, пүдізі. Романның матырлары – олаңай чон. Чонның кибірлері.

Литература теориясы. Романнаңар оңнағ.

И.М. Костяков. (3ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Чібек хур» (романнаң үзіктер). Романда Илбек Ада чааның паза хыныстың темазы көдірілчеткені. Чаа тузындағы чыллардатылдағы тіспен істеніс.

Н.Е. Тиников. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Арчот хам» (улуғ чоохтаң үзік). Өөн темазы, сағызы. Пір кізінің үлүзі прай чонның чуртазынаң палғалызы. Хакас чонның кибірлері көзіділгені.

Митхас Туран. (2ч.)

Чуртас паза чайаачы чолы. «Ир кізінің істінде изерліг ат чызаан» чоох (үзіктер). Чаа тузындағы паза соондағы чылларда олғаннарның улуғ чон орнына тоғынып тыыған хылыхтарын чарытханы. Алғым істіліг, ах сағыстығ, сын кирек үчүн турыс пілчеткен кізінің хылии хоосталғаны.

А.Е. Султреков. (2ч.)

Чуртас чолы паза чайаачызы. «Көйтік кертөң» чоох. Аңначаң кибірлер паза төллер палғалыстары. Чоохтың тілінің хоос оңдайлары.

С.Е. Карачаков. (2ч.)

Чуртас чолы паза чайаачызы. «Кірі хара хус» чоох. Чоохта істенчі кізінің чуртасха көрізі читірілгені. Чир-чайаанның хоос омалары пастыра кізінің чуртасха көрізі читірілгені. Чир-чайаанның хоос омалары пастыра кізінің сағызы-көңні, хылығы чарыдылғаны. Аалдағы істеніс сын көзіділгені.

Драматургия (5 час)

В.Г. Шулбаева. (3ч.)

«Сарналбаан сарын» (ойыннаң үзіктер). Чаа тузында чонның үлүзі. Опристің омазында сын хыныс, матыр істеніс, пик хылых көзіділгені. Ойынның хоос тілі, фольклорнаң палғалызы. Сценада чайалғаны.

А. Чапрай. (2ч.) «Абахай Пахта» чобалыстығ ойын (үзіктер). Кип-чоохха төстеніп пазылғаны. Араласчатхан матырларның хоос омалары. Ойынның тілінің хоос оңдайлары. «Абахай Пахта» спектакль.

Ирткенін тиксі үзүрері (1 час).

Класста нимес хыгырыга темалар (3 час): «Инесай» - Хакасия писательлерінің хоос литература паза халых-политика журналы (пір-ікі номерні ўзўрері).

Литература иирлері. Тахпах сағамғы литературада.

М. Кильчичаковтың, В. Майнашевтің, ан. пасх. Чайаачы устарының сарыннар пол парған кибелістері.

Н.Г. Доможаковтың «Ыраххы аалда» романы кинода («Последний год беркута»)

Көрбин хыгырар произведениелер:

М.Е. Кильчичаков. Ўгрениң көрізінең 1 кибеліс. В.Г. Майнашев. Ўгрениң көрізінең 1-2 кибеліс.

Чоох алгыдары (ўгретчиң көргенинең) - 4

Полған на ўгрениң предметті ўгрениң хоостыра, ўгрениң салтарларын тузалан полчатхан хоостыра паза предметче чидіглері

(личностные, метапредметные и предметные результаты освоения учебного предмета)

Полған на ўгрениң чидіглеріне мындағ салтарлар саналчалар:

- Пос чиріне паза төреен тіліне, оларның тархынына хынчатхан паза чоннарнаң ыңархастығ полчатханы; посты поэзияның чонының чардығы полчатханын оңарчатханы; пос тілін, чонының тархынын паза культуразын пілчеткені; Россияның, көп чонның хазнаның кибірліг чуртазын, культуразын сизінчеткені паза Чир-суғ ўчўн турызар көңіліг полчатханы;

- Ўгредіде нандырығлығ, пілістер аларға азых көңіліг поларары; посты сыбыра ўгрениңге, наа пілістер аларға көстирі; тоғыстар идерге кўстенері, иткен тоғыстың паалығ сарин сизінері;

- Хоос литература пастыра ибіркі чир-чайаанға көрістерін амғы науканың чидіглері, чон чуртазы, культура, тіл паза духовнай культура тилеені хоостыра пўдіргені;

- Хакас литературазы уроктарында полған на кізіні улуғлап пілеріне, ағаа чахсы хайарына, полған на кізінің сағызын, полған на чонның тілін, культуразын, тархынын улуғлап пілеріне ўгредері, чоох алыс полары;

- Ўгрениңлернің чазына, көрізіне килістіре хоос произведениелернің пўзік паалаанын сизінері;

- Матырларның оңдайларын сизініп, произведениедегі хоос омаа чўпсінері паза аны орта паалырға көніктігері;

- Пос көрізін, сағызын арачылап полары паза удур-тўдір чоох алызарға көнігері; посты чон аразында, школа ўмезінде турыстығ тудынары;

- Ёгренис кизиниң чуртазында улуғ кирексиниң паза туза полчатханын сизиндирери;
- Постаң тиг частығларнаң даа, кичиг дее, улуғ даа кизилернең ёгредигде, халых чон чуртазында тил алыс поларына ёгредери; аның ис-пайына, силиине поғдархиры;
- Хоос литература тоғыстары пастыра ибирки чир-чайаанны хайраллирға кёниктирери;
- Сёбире кизи чуртазында иң аарлығ ние полчатханын паалиры; пос сёбирезин хайраллиры;
- Хоос литература пастыра Россияның паза тилекейниң хоос чайаачы паалығ тоғыстарын паалап пилери.

«Хакас литературазы» предметти ёгренгениниң салтарлары

(Планируемые результаты изучения учебного предмета)

Ёгренчилер мындағ салтарларға чидерге киректер:

- Ёгредиг пёгинерге пос сағызынаң чидери, оларны наачылап пилери, иң не тўзимниг чоллар табары;
- Ёгренисте ёон пёгиннер хайдағ салтарларға ағыларын азынада сизинери, ол чидиглерни паалирға ондай табары;
- Тикси ёгредиг идистерин орта толдырып, тўзимниг салтарларға чидери;
- Ёгренисте аймах-пасха сёстиктерде, справочниктерде, энциклопедияларда, Интернетте тапхан искириглернең орта тузалан полары;
- Литература произведениелерин, орта паалап, пёгиннерни орта сизинип, тикси чоохта (пазып таа, чоохтап таа) аймах кёзидимнернең тузалан полары;
- Хоос литература тоғызын, аймах-пасха ондайларнаң тузаланып, ёзёуери (тиңнестиргени, паалааны, тёйлеени);
- Чоохтастчатхан кизини истип пилери, аннаң тил алызары, агаа паалағ пир полары паза пос сағызын хоостыра улуғ нимес талазығ апарарға кёнигери;
- Ёменең итчеткен тоғыста ёон салтарларға чёптиг чидери паза ибиркилерниг хылыныстарын орта сизинери; талазығларны, удур-тёдир тил алызып, ёзёуери.

Ёгренчиниң предметче чидиге читкен салтарлары:

- Пилиске тартылар кёнигистерни чахсыландыраы, пос алынча тоғынар кёнигистерни пёзик синге читирери;
- Тикси ёгредиг идистери пёзик синде толдырылары;
- Пос тилинең пазылған произведениелерниг хоос сарилары хоостыра пос тилиниг пайын, силиин сизинери;

- Хығырығны, наа пілістер алчаң ондай чіли, сыбыра кирексирі; посты пу чир ўстўнде аның чардығына санирына ўгредері;
- Литератураны чонның культуразының паалығ чардығы полчатханын оңарары;
- Пос тілінең пазылған произведениелернің хоос сарилары хоостыра пос тілінің пайын, сілиин сизінгені;
- Пос туста хығырар кинделерні таллап пілері;
- Ўгренчінің хоос чайаачы узын өскіері, хығырған произведениені пасха сарых тоғыстарынаң пасхалиры;
- Хығырған тоғыс хоостыра ўзўріг ит полары, орта паалиры;
- Хоос произведение хоостыра чоох пўдіері, пілістіг паза хоос произведениелерні эстетика саринаң паалапчатхан хығырығчы полары; пос тілінің хоос пайынаң чоохта иптіг тузаланары; пос көңнінең хығырар кинделерні таллап пілері;
- Хығырған тоғыс хоостыра ўзўріг ит полары, орта паалиры, аны хоостыра чоох пўдіері, прай көңні-сағызынаң чайаачы тоғысты пілері, произведениенің хоос сариларын орта сизінері;
- Хығырған произведениелерні орта паалап, оларны хоостыра пасха-пасха чоннарның культуразынаң чағын танызары.

«Хакас литературасы» предметтiң темалар хоостыра чарылчатханы

(Тематическое планирование учебного предмета «Хакасская литература»)

5 класс

Пѳлiк, тема	Ѳѳн содержаниезi
Пурунғы тустарның хоос сѳзi (8ч.)	
Чонның пазылбин пўткен чайаачызы	
Хакас чонының нымахтары	Хайхастығ нымахтарда чир-чайаанны пiлердеңер, кiзiнң iстенiзiн нииктирдеңер чон сағызы кѳзiдiлгенi. Нымахта чонның сын нимее киртiнiзi, хынызы, ынархазы хара сағысты чиңчеткенi. Нымахтағы хайхастығ нимелернiң тузазын сизiнерi.
Аң-хустардаңарның ырлары, сыыттары	Аң-хустар омаларында кiзiлернiң хылыхтарын хоостапчатханы, кiзiнiң чабал оңдайлары кўлкее тартылчатханы, ибiрiп чоохтааны, кiзiнi ўгредe алчатхан сағыснаң тоозылчатханы. Хакас чонының нымахтарының хоос тiлi паза пўдiзi. Нымахтарны ысчатханы. Хакас чонының нымахтарын аймах-пасха чоннарның нумахтарынаң тиңнестiре ўзўрерi.
Сѳспектер паза сиспектер	Сѳспек- чонның хыйға, ўгредiглiг сағызын кѳзiтчеткен хысхацах чоох. Кiзi хылиинаңар, чуртастаңар. Хоныхтаңар сѳспектер. Сѳспектерде чонның кѳп тѳллерiнiң хыйғазы кѳзiдiлчеткенi. Сѳспекттернiң ѳтiг тiлi. Сиспектер сѳспектердең пасхалалчатханы: пўткенi хоостыра хысхацах араx, сағысты, читiре чоохтабин, сизiндiрчеткенi.
Таптырғастар алай тапчаң нымахтар	ѳѳн сағызы паза тузазы
Табырах чоохтаныстар	Табырах чоохтаныстарның (тикпе сѳстернiң) ѳѳн сағызы паза тузазы.
XX чўс чылдағы хакас литературасы (15 ч.)	

С.Е. Карачаков «Торымас»	Чир-чайаанның ис-пайын, сіліин хайраллиры, кізінің чуртазы анынаң палғалысчатханы. Тайғаның омазы сибер, хоос тілнең чайалғаны. Литература нымахтарынаңар оңнағ.
И.П. Топоев «Хар оолах»	«Хар оолах» (үзіктер). Хайхастығ чоох: нымахха паза чоохха төй сарилары.
М.Е. Кильчичаков «Хакасиям минің», «Көк тайғам»	Хакасиям минің», «Көк тайғам» - төреен чирі-суунаңар, чир-чайааннаңар кибелістер. Чонның хынчаң сарыннары пол парған кибелістері (үгретчінің көрізінең).
Н.Е. Тиников «Чахайахтар»	«Чахайахтар» чыындызы үзүрері. Тапчаң нымахтар хоостыра олғаннарны ибіркі чир-чайаанның ис-пайынаң таныстырары. Кибелістернің хоос тілі.
В.Г. Майнашев «Ағбаннаң Москваға читіре», «Пастағы хар»	«Ағбаннаң Москваға читіре», «Пастағы хар» (үгретчінің көрізінең). Кибелістерде төреен чирінің омазын көглеені. Кибелісчінің өтіг, пай тілі.
Г.В. Кичеев «Күскү», «М.Е. Кильчичаковха»	«Күскү», «М.Е. Кильчичаковха» (үгретчінің көрізінең). Кибелістернің хоос тілі. Чир-чайаанның аймах көрімнері. Эпитеттеңер паза тиңнестірігдеңер оңнағ.
Т.Н. Балтыжаков «Аар»	Чоохтың үгредігліг сағызын сизіндірері. Олғаннарның чахсы киректері паза чир-чайаанны хайраллиры. Автор, олғаннарның хылиин өтіре піліп, хынып көзітчеткені.
Д.И. Чанков «Хайхастығ хысхы»	«Хайхастығ хысхы» (үзіктер). Чир-чайаанның хоос көрімнері паза таңнастары. Чоохтың үгредігліг тузазы.
Н.Е. Тиников «Миша»	Миша Чебодаевтің кічігдегізі, аның кізілерге хайчатханы, чонға тузалығ киректерде араласчатханы, сын ынархасты оңарчатханы. Илбек Ада чаада махачы

	чааласханы паза «Совет Союзының Матыры» саблығ атха турысханы. Чоохтың өөн матыры олғаннарға көзідім полчатханын чарыдары.
Л.Н. Толстой «Акула»	«Акула» (үзіктер) – олғаннарға пазылған чоох. Хоос тілінің ондайлары. Ұғредігліг тузазы.
Хоза хығырығ (6 ч.)	
И.П. Топоевтің олғаннарға пазылған чоохтар	«Күнічек» литературнай тергіні үзүрері
«Поэзия күні»	
А.А. Халларов «Саарсых мўўс»	
Г.Г. Казачинова «Кичеегі чўзе наңмыр»	
«Күнічек» литературнай тергіні үзүрері	
Чоох алғыдары (3ч.)	
«Минің хынған нымағым» алай «Кемнің чооғы чапчаң»	
«Минің пастағы кибелізім»	
Литературнай викторина	
Чайаачы тоғыс (1ч.)	
«Тайғаның пайы паза сілии»	
Ұғредіг чылына промежуточной сыныхтағлығ тоғыс	
Прай частар	34

6 класс

Пөлік, тема	Өйн содержаниезі
Пурунғы тустарның хоос сөзі (7ч.)	
Хакас чоңының пазылбин пүткен чайаачызының чуртастағы орны	Литература теориязы. Кип-чоохтаңар оңнағ. Гипербола паза төреміл эпитттердеңер оңнағ. Литература теориязы. Тахпахтаңар оңнағ. Параллелизм, аллитерация, хаталыстар.
Тархын матырлығ кип-чоохтар.	«Сибічекнең Сибдейек», «Ир Тохчын» (үгретчее олғаннарның пілізі хоостыра кип-чоохты үзікті аларға чарадылча). XII-XVII чүс чылларда Хакасияның мооллардан тоғыр күрезии хоостыра пүткен матырлығ сарых. Пістің чонның мооллар пазиинаң позып аларға сағынғаннары, харасханнары; Ир Тохчынны, Сибічекнең Сибдейекті, чон матырлары идіп, төлдең төлге читір турғаны. Оларның пос чоңы, пос чирі, пос чуртастығ полары үчүн күресчеткеннері, оларның чарых омалары.
Тахпахтар	Тахпах – хакас чоңының пазылбин пүткен чайаачызының кееркістіг сарығы. Тахпахтың пүдізі. Тахпахтарның аймах-пасха темалары. Тахпахтар, төлдең төлге тарап, чонға сиип парғаны. Тахпахчыларның марығлары (айтыс) кибірли иртірілчеткені. Ирткен чыллардағы паза амғы тустағы тахпахтар.
XX чүс чылдағы хакас литературазы (19 ч.)	
В.А. Кобяков «Чазыдаңар ыр», «Чиңіс», «Көк одычах» М.Е. Кильчичаков «Көйтік тұлгүдеңер нымах» М.С. Коков «Хакас чирі»	Пастағы кибелістернің тахпахха төйи сарилары. Сарынға айлан парған кибелістер. Чир-чайаанның хоос көрімнері. Кибелістернің пай тілі. «Төреен тілім», «Хара суғ». Төреен чирі-

А.М. Топанов «Харычактар» Н.Г. Доможаков «Кўн чахайағы» М.Е. Кильчичаков «Тореен тілім» Я.А. Тисперекоев «Хакасиям», «Чөрген чолым» М.Р. Баинов «Уучама» В.А. Кобяков «Айдо»	суунаңар, чуртастанар ўгредігліг сағыстар. «Уучама». Кибелістің өөн сағызы-көңні, тілінің хоос ондайлары. «Хакасиям». Хакас чирінің омазы чарых хоостал парғаны. Кибелістің кибірліг тілі. Авторның, поэзияның чуртазына төстеніп, улуғ чоох пасханы. Өөн матырының омазы киртістігі чайалғаны. Чир-чайаан хоос чарыдылғаны.
И.М. Костяков «Харам апсах», «Хортык Хапчығас»	«Ағас пазында хоосха» алай «Харам апсах» (ўзіктер). Аңчылар чоохтарының ўгредігліг ондайы. Тайға кибірлерін чахсы сизіндірері.
Д.И. Чанков «Кем хайди тынанған?»	«Кем хайди тынанған?» (ўзіктер). Чоохтың чуртаснаң палғалысханы. Ўгредігліг тузазы, хоос тілі.
А.А. Халларов «Хала стади»	«Халас тади». Улуғ кізінің чооғын аарлиры. Чуртасха сын көрісті төстирі. Олғаннарның хыли чарых сомналғаны.
Г.Г. Казачинова «Киртінчектің хыйалы»	«Киртінчектің хыйалы» кўлкістіг чоох (ўзіктер). Олған чуртазынаң алылған киректерні хормачы ондайнаң көзіткені.
Харындас паза хончы чоннарның литературазы (1 ч.)	
Г.В. Косточаков «Төреен тілім»	
Хоза хығырығ (4ч.)	
«Минің хынған поэдім паза кибелізім»	
«Хобырахнаң сыылас»	
«Тигір хуры» литературнай тергінің пірее номерін ўзүрері	
Л.И. Чебодаева «Чистекке чөргені»	
Чоох алғыдары (2ч.)	
«Сибічекнең Сибдейек» алай «Ир Тохчын» матырларға, пазып, характеристика пирері	
«Минің пастағы кибелізім»	
Ўгредіг чылына промежуточной сыныхтағлығ тоғыс	
Прай частар	34

7 класс

Пөлік, тема	Өөн содержаниезі
Пурунғы тустарның хоос сөзі (8ч.) Хакас чоңының пазылбин пүткен чайаачызы Алыптығ нымах Хайчы-нымахчылар	Алыптығ нымах – чоңның пазылбин пүткен поэзиязының улуг сарығы. Алыптығ нымахтар ысчатхан оңдайлар, оларның пүдізі, өөн матырлары. Алыптығ нымахтарда чоңның үлүзі, пос чирінде чуртир, чир-суун арачылир үчүн алыптар күрезіглері көдіре хоосталчатханы. Чир-суубысха кірген азымахчы ыырчылардаң тоғыр күрезіг көзіділгені. «Албынчы» алыптығ нымах (үзіктер). Албынчы – чоң үчүн турысчатхан алып. Албынчының омазы, матыр киректері. Аның иткен киректерінде полған на оңдайында, хылығында чоңның көңні көзіділ парғаны. Албынчының ічезі чаалағчы, пазығчы полғаны. Алыптығ нымахта хайхастығ нимелер (хубулыстар, тірілгені, тілленгені, алтан чөрген алып ах пүүр ідөк алып осхас күстіг полғаны, талай түбіне түскені) – чоңның илбек хоос сағызының киречізі. Хайчы-нымахчылар – хакас чоңның илбек сағыстығ чайаачы кізілері.
XX чүс чылдағы хакас литературазы (21 ч.)	

Н.Г. Доможаков «Тыттыг таг» М.Е. Кильчичаков «Ікі кинек» М.Р. Баинов «Өлім пілбессер чол» В.Г. Майнашев «Наңмырда» Г.В. Кичеев «Хоосчы күскү» В.Ф. Барашков «Часхы пулуттар» В.А. Кобяков «Мылтых табызы» А.И. Кузугашев «Өөрліг пүүрлер» М.Н. Чебодаев «Күргенніг чазы» Н.Е. Тиников «Кавристің көглері» К. Нербышев «Ату аңчы» Д.И. Чанков «Асхырлыг чылгы» П.М. Боргояков «Түбі чох ээліг Харачы суғ»	Чуртас паза чайаачы чолы. «Тыттыг таг» (үзіктер). Чир-чайаанның хайхастыг тузы. Ипчі кізінің иргі чуртастагы үлүзі. Поэттің сыыт пас полчатхан узы. Поэманың пүдізі. Литература теориязы. Поэмадаңар оңнағ. Рефреннеңер оңнағ. Рефреннің тузазы. Кибелістің өөн сағызы: чаадаң халған ачығ палығлар, чүрекке тыс пирбин, чаа тамысчыларынаң төгыр чонны амыр хоных үчүн күрезерге хығырчатханы. «Өлім пілбессер чол» алай «Уйбат» (үзік). Чаадаң айланмаан чалғыс төлі, чон аразында кіріп, иптіг чуртап істенчеткенін чарых хоостааны. Поэмада чонның тахпахтарынаң, орыс ырларынаң килістіре тузаланғаны. Чиит төлге көзідім полчатхан омаларны чарытханы. «Наңмырда» кибеліс. Кізі паза чир-чайаан пик палғалыстыг полчатханы. Кибелістің көдірілістіг көңні, хоос тілі. «Хоосчы күскү» (үзік). Төреен чир-сууның сілии кізіні өріндірчеткені, чайаачы сағызын усхурчатханы. Кибелістің тілінің аймах хоос оңдайлары. Чуртас паза чайаачы чолы. «Часхы пулуттар». Кибелістің хоос оңдайлары, ырысты паза чуртасха хынысты көглеені, авторның көңні, сағызы. Чир-чайаанға хайхазы паза пос чирінде поғдархазы. «Часхы пулуттар» - чонның хынчаң сарыны.
Харындас паза хончых чоннарның литературазы (1ч.)	
С.П. Данилов «Көөн тоосты нымахчы»	
Хоза хығырыг (2ч.)	

М.Е. Кильчичаковтың рубайлері	«С.П. Кадышев – хайчы» алай «Алыптығ нымахчылар». «П.М. Боргояков – поэт, композитор, хоосчы». «Сарынға айлан парған кибелістер» (алай пасха даа темалар үгретчінің көрізінең).
«Тигір хуры» литературнай тергінің хынған номерін үзүрері»	
Чоох алғыдары (1ч.)	
Литературнай викторина	
Ўгредіг чылына промежуточной сыныхтағлығ тоғыс	
Прай частар	34

8 класс

Пөлік, тема	Өөн содержаниезі
Пурунғы тустарның хоос сөзі (3ч.)	
Алыптығ нымах «Ай Мічікнең Күн Мічік»	Алыптығ нымахтың пүдізі. Өөн матырларның хоос омалары. Тілінің пайы паза кибірліг ондайлары.
XX чүс чылдағы хакас литературазы (25ч.)	
Н.Г. Доможаков «Галина» М.Р. Баинов «Ічем» алай «Иртен» В.В. Угдыжеков «Чазыда көг» В.К. Татарова «Күскү чиллер» Сибдей Том «Баинге» М.С. Коков «Акун» М.Е. Кильчичаков «Хулғалар» Ф.Т. Бурнаков «Пора тай нанчым» К.Т. Нербышев «Ады чох солдат» Г.Ф. Топанов «Хара Хус» А.Е. Султреков «Күнүр ағас» С.И. Чарков «Ыраххы нанчы» Митхас Туран «Сайалбаан сүрместер» И.М. Костяков «Палығлығ хас» К.Г. Кильчичаков «Ойсып» Н.Т. Боргояков «Тайға хузуғы соонча»	«Галина» поэма (үзік). Поэманың өөн сағызы. Ынархас паза Илбек Ада чаа темазы. Матырларның омалары киртістіг чайалғаны. Поэманың патриот көө. Илбек Ада чаа тузындағы ынархастығ улуғ күзі, аның ыырчыны унадарға полыхсаны Кибелісчінің чайаачы чолы. «Чазыда көг». Кибелісте чииттернің ынағ істенізі чарыдылғаны. Авторның кееркестіг көңні паза хоос тілі. Чуртас паза чайаачы чолы. Кибелістер: «Ічем» алай «Иртен». Өнетін кізее чарыдылған кибелістіңер оңнағ пирерге. Кибелістернің кееркестіг көңні, матырның омазы. Кибелістернің өөн сағызы. Поэттің хоос тілі. Литература теориязы. Метафорадаңар оңнағ. Чуртас паза чайаачы чолы. «Күскү чиллер» кибеліс. Кибелісте тус омазы хоости чарытчатханы. Кибелістің хоос тілі. Чон культуразындағы кибірліг омаларның поэзиядағы орны. Хоос омаларның пос ондайли тузаланылғаны Чуртас паза чайаачы чолы. «Баинге». Кибелістің өөн сағызы, хоос ондайлары,

	тілі. Кибелісте чайаачы кiзiдеңер пазылғаны. Кибелістің пүдізі, поэзияның «чазыт» тілінеңер оңнағ: таңмалар, метафоралар, аллегориялар, тиңнестірістер. «Алғай» кибелісте алғайнаң поэттің чайаачызын таңмалааны.
Хоза хығырығ (3ч.)	
А.Е. Султреков. Г.Ф. Топановтың «Хара Хус» «Инесай» литературнай тергінің пірее номерін үзүрері Хакас поэзиязы көг искусствозында паза тиксі хакас литературазы хоос искусствозында	«А.Е. Султрековтың Г.Ф. Топановтың «Хара Хус» улуғ чооғынаңар литературнай статьязын үзүрері; «Инесай» литературнай тергінің пірее номерін үзүрері; «В. Майнашевтің кибелістері сарында», «Хакас поэзиязы сарыннарда паза тиксі хакас литературазы хоос искусствозында» (үгретчінің көрізінең пасха даа темалар аларға чарир).
Чоох алғыдары (2ч.)	
Проект арачылыры: «В.К. Татарова – кибелісчі»	
«Илбек Ада чаа темазы хакас литературада»	
Ўгредіг чылына промежуточнай сыныхтағлығ тоғыс	
Прай частар	34

9 класс

Пөлік, тема	Өін содержаниезі
XX чўс чылдағы хакас литературазы (27ч.)	
Поэзия. Чоох пазы М.Е. Кильчичаков «Абый хузух поларчыхпын» В.Г. Майнагашев «Минің хазыңым», «Ирбен от», «Тыт ағас», «Пазох часхы» Проза. Чоох пазы Н.Г. Доможаков «Ырахы аалда» И.М. Костяков «Чібек хур» Н.Е. Тиников «Арчот хам» Митхас Туран «Ир кізінің істінде изерліг ат чызаан» А.Е. Султреков «Көйтік кертөн» С.Е. Карачаков «Кирі хара хус» В.Г. Шулбаева «Сарналбаан сарын» А. Чапрай «Абахай Пахта»	
Хоза хығырығ (2ч.)	
И.П.Топоев. Баснялар «Харындас чоннарның поэзиязы»	
Чоох алғыдары (4ч.)	Проект тоғызы «В. Майнашев паза сағамғы хакас поэзиязы», ан. пасх.
	Проект тоғызы. В.Г. Шулбаева «Сарналбаан сарын ойындағы тахпахтар паза сарыннар». А. Чапрай. «Абахай Пахта» ойын театрда турғызылғаны.
Ўгредіг чылына промежуточной сыныхтағлығ тоғыс	
Прай частар	34